

ALEVİ-BEKTAŞİLİĞİN İNANÇ VE KÜLTÜR AKTARIMINDA OZAN'IN ROLÜ VE GÜNÜMÜZDE OZAN

Ali Rıza Özuygun¹ Mehmet Dinç²

Özet

Aşıklık/Zakirlik/Ozanlık, Alevi-Bektaşî inancında en önemli figürlerden biridir. Zakir, ibadetin yapıldığı Cem evinde, Hz Muhammed, Hz Ali ve Hacı Bektaşî Veli'nin temsilcisi konumunda Post'a oturur. Cem'i yöneten dedenin yanı başındadır. Cem'in olabilmesi için gerekli olan 12 hizmetten birisini Zâkir yapar. Dede, Cem'i Zâkirle birlikte yönetir. Alevi-Bektaşîlerin "telli Kur'an" olarak kutsal bir merteye verdikleri bağlama/saz Zâkir'e emanettir. Aşık/Zakir/Ozanlar Alevi-Bektaşî inanç, kültür, yaşayış tarzı ve öğretilerine ait kuşaktan kuşağa edindikleri bilgi birikimlerini saz ve sözle gelecek nesillere aktarırlar. Bu aktarım sürecinde kendi yorumlarını da katarlar, fakat genel çizgi ve öz'ün dışına çıkmazlar. Mevcudiyetini devam ettirme gayreti içerisinde olan bu gelenek, şehirleşme ve göçle birlikte bazı sorunlar yaşamaktadır. Gelenek, günümüz şartlarına uygun bir aktarım modeli arayışı içerisinde. Sözlü kültür geleneğine sahip Alevilik Bektaşîlik inancının yaşatılması ve aktarımında, şehirleşme ve göç sürecine bağlı ortaya çıkan problemlerin neler olduğu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevi-Bektaşîlik, Ozan/Zakir/Aşık, Kültür Aktarımı

Abstract

Asik/Zakir/Ozan (minstrelsy) is one of the most important figure in the belief of Alevi-Bektasi.Zakir takes the nearest seat next to Dede who is known to be the representative of the Prophet Mohammed, Ali and Hadji Bektasi Veli.Dede directs the Cem ceremony with Zakir and Zakir makes one of the 12 services which is necessary to complete the Cem.'Saz' (which is called 'Stringed Quran'and holy for Alevi-Bektasi people) is relic to Zakir.Using 'saz' and 'words', Asik/Zakirler/Ozanlar(poet) passe their knowledge they've acquired from their culture,life style and belief to the future generations without departing from the. Although having some problems causing by urbanization and migration,this tradition endeavors to maintain its presence without being deformed.

Keywords: Alavism, Bektashi Order, Minstrelsy, Poet, culture transmisson

¹ Doç. Dr. International Burch University, Eğitim Fakültesi, TDE Bölümü, Öğretim Üyesi

² International Burch University, Eğitim Fakültesi, TDE Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Her kültür, kendi varlığını ve taşıdığı birikimleri nesillerine aktarma gayreti içerisindedir. Bazı kültürler yazılı edebiyatı bazıları ise sözlü edebiyatı daha yoğun kullanarak bunu yaparlar. Toplulukların yaşayış tarzı bu farklılıkta belirleyici rol oynamıştır. Yüzyıllar boyu göçebe hayat tarzını benimsemiş Türk boylarında daha çok sözlü kültür hakimdir. Yerleşik hayata geçtikten sonra da bu özelliğini yitirmemiştir. Alevi-Bektaşî inanişında da yazılı kaynakların fazla olmamasından dolayı, özellikle dede-babalar ve Aşık/Ozan/Zakirler aracılığı ile bu inaniş sözlü edebiyat vasıtası ile aktarılmıştır.

Alevi kelimesinin sözlük anlamı; Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'yi seven, tevhide inanan, Muhammed Mustafa'yı peygamber olarak kabul eden ve Ehl-i Beyt'i seven, İslam'ın tasavvufi bir yönüdür. Alevilik İslam'dır. Alevilik ilke olarak, Hakk-Muhammed-Ali yolunu benimser. Bu yol; Kırklar meclisinde olgunlaşan, On iki İmamlarla devam eden, İmam Cafer-i Sadık'ın akıl ölçüsünü rehber alan, Horasan Erenlerinin himmetleriyle Anadolu'ya gelen Hazreti Pir ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle haya bulan inancın adıdır. Alevi dedelerinin Alevilik tanımını aktaran İlyas üzüm. (Üzüm,2009 s7)

Sözlü kültürün kendine has, dilden dile nesilde nesile aktarım yönü olduğu gibi, Aşıklık/Zakirlik/Ozanlık, de usta çırak ilişkisi içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu vesile ile kültürel birikimin tamamı yeni nesillere aktarılmış olur. Dolayısıyla, böyle bir silsilede meydana gelecek bir aksama, kültür ve inanç kodlarının, nesillere aktarılmasına engel olacak ve inanişta farklılaşmalara sebebiyet verecektir. Şehirleşme ve göçle birlikte, Alevi toplumunun, kendisini bir arada tutan musahiplik kurumuna, dede ve ozanlara uzak kalması sebebiyle sosyal kontrol giderek etkisini yitirmeye başlamıştır. Yazılı kaynakların yeterli derecede olmaması da kültürel birikimlere erişimi sınırlandırmış ve geçmişten günümüze bozulmadan aktarılan bu birikimler son dönemde değişim göstermeye başlamıştır.

Alevi Bektaşî inancına sahip olan insanlar, dedeyi, Hz Muhammed, Hz Ali, Hacı Bektaşî Veli'nin varisi olarak görür ve ona hürmet ederler. Zakirlere de bu geleneğin sürdürülmesinde etkin rol oynadıkları için hürmet gösterirler.. "Alevi-Bektaşî kültüründe bugüne kadar gelen âşıklardan Yedi Kutuplar adı verilen Pîr Sultan Abdal, Kul Himmet, Hatayî, Yemîni, Virâni, Teslim Abdal ve Nesimî'nin kutsal sayıldığı görülür" (Atlı, 2005 s27-28) Yedi Ulu Ozan zakirlik geleneğinin en önemli isimleridir. Deyişlerde Hak-Muhammed-Ali , On iki imam, Ehli Beyt, kerbela, İmam Hüseyin ve Hacı Bektaşî Veli gibi konular işlenir. Deyişlerde "şah beyit" denen eseri yazan kişinin mahlasının geçtiği bölüme geldiğinde el göğse götürülür, yedi ulu ozandan birisi ise sonra işaret parmağı dudağa götürülüp niyaz istenir.

AŞIK/ZAKİR/OZAN

Aşık, gerçek anlamda gönlünü Hakk sevgisi ile dolduran ve bunu, yani gönül dilini özgün deyişlerle dile getiren kimsedir. Buyruğa göre aşık, Hakk'ı öven ve Hakk'ın buyruklarını yerine getiren kimse demektir. Hakk'a uymayan aşığın sözüne itibar edilmez. Asırlar boyunca Anadolu'da Alevi Bektaşî geleneğinde yüzlerce aşık yetiştirmiş, bunlar Hakka gönül dünyalarına yansıyan ifadelerle terennüm etmişlerdir. (buyruk, s.24) (Tiryaki 2013 s101)

Aşık Alevi cemlerinde deyiş okuyan kişidir. Tanrıyı, kendinde görme aşamasında olan, seven gönül veren. Halk, Hak ozanı, aydınlatıcı, sanatçı, şair, sevdalı, gönlünü halka/ Hakk'a veren kişi. Alevilere ve Alevi dervişlerine aşıklarına daha önceleri: Selçuklu ve Osmanlı döneminde "Işık taifesi" 'ışık toplumu, dervişleri' "ışık" denmiştir. Nitekim rehber, pir mürşit kavramları da aynı anlama gelmektedir. (DABF 2008 s78)

Zakir sözlükte zikreden kişi demektir. Buyruğa göre Zakir 90bin Hakk sözünü içinde gezdiren kimsedir. Zakir, bağlamanın telleri ile aşıkların söylediği tevhid, duvaz imam, deyiş ve nefesleri tüm canlarla paylaşan kimsedir. Zakir parmakları ile bağlamanın tellerine dokunurken aynı zamanda gönlündeki Hakk sözlerini harekete geçirir. Zakir deyişleri sadece dili ile değil gönlüyle de okuyan kimse demektir. Zakir, yerde gökte zikir sırasında bir bakıma tabiptir. Arıdır, temizdir. Her bağlama çalan Zakir olmaz. Zakir olabilmek için söylenen deyişlerin gönül telleriyle çalınabilmesi gerekir. (Buyruk s.31) (Tiryaki 2013 s102)

On iki hizmetten oluşan cemde en başta dede/pir/baba bulunur. İkinci sırada ise Zâkir(ler) bulunur. Hem dede hem de Zâkir Alevi-Bektaşî edebiyatının yaratıcısı, aktarıcısıdır. Böylece dede ve Zâkir, bu edebiyatın ve müziğin yaşamını/sürekliliğini/ canlılığını ve korunmasını sağlarlar. Cemlerde ayeti/nefesi ya dede ya Zâkir ya da her ikisi seslendirirler. Bir çalgıyla seslendirilen nefesler, cemin etkili ya da coşkulu olmasının en önemli unsurudur (Clarke 1998: 259, Taşgın 2002: 31).

Alevi-Bektaşî Kültüründe Saz/Bağlamanın yeri

Alevi-Bektaşî inancında sözlü edebiyat, kültür ve inanç aktarımında başrolde olduğu için sözlü edebiyat aktarıcılarının en büyük yardımcısı, olmazsa olmazı Saz/Bağlamadır. Kur'an ayetleri, hadisler, kahramanlık öyküleri, edep, erkan, yol ile alakalı tüm birikimler bağlamanın telleri ile gönül dilinden gönül kulağına aktarılmıştır. "Anadolu Alevîleri sazın kutsallığı inancını İslami yapı içinde de yaşattılar. Saz, Alevî evlerinde baş köşede bulunmaktadır. Saz çalınacaksa, göğsünden üç kez öpülüp başa götürüldükten sonra çalınmaya başlanır. Birine verilecekse yine aynı şey yapılır. Bugün Alevîler saza "Telli Kur'an" demektedirler". (Zelyut, 1992:167-168). "Telli Kur'an olarak bilinen bağlama ile Hünkar'ın âşıkları, bizi, bizim dilimizle irşat etti. Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Virani ve Abdal gibi Zakirler, Hacı Bektaş Veli düşüncesini sözün ulaşabileceği en üst estetik ölçülerle bugünlere aktardı" (Özudođru,2011 s12)

Yedi ulu ozandan biri olan "Sah Hatayi" mahlası ile yazan Sah İsmail'de aşağıdaki dizelerle bunu açıkça ifade etmiştir.

Zakir'in zikri saz ile
Kuran okur avaz ile
Mümin Müslim niyaz ile
Zakirlere haber olsun
(Kaptan)

Kültür Aktarımında Ozan/Zakir/Aşıklar

Aşık/Zakir/Ozanlar, Alevi-Bektaşî inancını, kültürünü ve temel öğretilerini okudukları deyiş, nefes ve duvaz imamlarla nesilden nesile aktaran en önemli kanal olmuşlardır. İnanç, edeb, erkan, yol, ibadet ve toplumun tüm benliğine işlemiş, Kerbela gibi önemli olayları da farklı ağız ve söyleşilerle tekrar tekrar anlatarak zihinlerde ve kalplerde sıcak kalmasını sağlamışlardır. Alevi Bektaşî kültürünün günümüze ulamasında en büyük pay sahiplerinden birisi de ozanlardır.

Alevi- Bektaşî inancında ve öğretisinde, söz üreticileri ve yaratıcıları, konuşan Kur'an olan ozanlardır. Ozanlar, bu inancın, değerlerini ortaya koyan, var olan değerleri geleceğe taşıyan ve o değerleri halka yayan bilge insanlardır. Ozanlar, konuşan, duyan, gören, algılayan, sezen, betimleyen vs. bir kültür insanıdır. Alevilikte ozan, olmazsa olmazdır. Bağlama, ozanı

konuşuran dilidir. Bağlama ve ozan, bir bütündür ve Alevilik, inanç ritüellerini, ozanın sözü ve bağlamasıyla gerçekleştirir. Aleviliğin en büyük kaynağı, ozanların söylemlerinde ve dizelerinde gizlidir. Alevilik konusunda kaynak arayanlar, ozanlara başvururlar. Onların sözleri ve dizeleri, başka kaynaklara gerek duymadan, bu konuda yeterince bilgi verecek konumdadır. (Zaman, 2013 s78). Alevi kültüründe sözlü edebiyatın bir yansıması olarak ozanlar ve dedeler, topluluğun belleğidir ve işini icra ederken topluluktan uzakta değil, bizzat topluluğun karşısında ve topluluğun denetimine açık vaziyettedir. Bu açıdan ele alındığında Alevi aidiyetine hitap ettiği ölçüde sözün önemli bir özelliği de bu türden toplumsal hafıza sistemlerinde saklanabilir olmasıdır. (Okan, 2004,S68)Aşıklar, söz ve halleri ile insan-ı kamillîğe kadar giden yolda “öncü” olmuşlardır. (Eğri, 2013 s83)

Deyiş, Nefes ve Duvaz-imamlarla kültür aktarımı

Duvazlar, Nefesler, Deyişler veya Gulbanklarda Hak-Muhammed-Ali, Ehli Beyt ve yolundan gidenlerin öğretileri, edeb, erkan, yol, ahlak, ibadet gibi konular işlenmiş. Nihai olarak insan-i Kamil olma yolunda topluma yol gösterici olmuştur. Hz, Ali, Hz Fatima, Hz Hasan, gibi Ehl-i beyt ve On iki imam için methiyeler yazılmıştır, bunlar ozan/Aşık/Zakir tarafından dilden dile günümüze kadar aktarılmış, Alevi-Bektaşî inancında rol-model olan şahsiyetler hafızalara kazınmıştır.

“Nefeslerde işlenen konular, Alevi- Bektaşî inancının çerçevesini de belirler niteliktedir. Yoğun olarak, Tanrı sevgisi, tasavvuftaki vahdet-i vücud kavramı; Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmam’a övgüler yani sıra başka Alevi- Bektaşî uluları için; örneğin Hacı Bektaş-ı Veli ve insani iyiye, güzele götürme yolları anlatılır. Bu bakımdan Hz. Muhammed için söylenen na’atlara ve Hz. Ali için söylenen methiyelere de nefes denilir” (Turan, 2009: 434).

Deyişlerin Alevi- Bektaşî kültürünün en önemli aktarıcısı ve iletişim şekli olduğunu, bunların Alevi birlik ilişkisinde, söz söyleme, söylenen sözü dinleme, onları tekrarlama, yeniden oluşturma ve ortak geçmişe bağlanma şeklindeki en önemli öğrenme yöntemi olarak kabul edildiğini ifade eder. Aşıklar tarafından bağımsız olarak yaratılmış, deyişler dışında, özellikle Cem töreni sırasında seslendirilen, belirli anlam ve görevleri olan deyişlerin, On İki Hizmet deyişi, çerağ uyandırma deyişi, niyazlaşma deyişi, semah deyişi gibi isimler aldığı görülür.(Demir, 2009 s21)

Duvâzların temel şahsiyeti Hz. Ali’dir. Ozanlar Hz. Ali’nin yiğitliği cesareti ve velâyetine vurgu yapmışlardır. Aynı zamanda, On İki İmam’ın Hz. Ali’yle bilendiği ve her imama Hz. Ali gibi bakıldığı anlaşılmaktadır. İmamların Hz. Ali soyundan gelmesi bu durumu oluşturan temel etkidir.(iyiyol,2013,s21)

Ozanlar, çoğunlukla Hz. Fatima için Türk halk kültüründe de yaygın olarak görülen “Fatima Ana” ifadesini kullanırlar

Âdem de kubbe-i cennet içinde
Fatma Ana’yı gördüm ziynet içinde
Bir hutbe on iki âyet içinde
Hutbe-i duvâzda imam yazıldı. (Arslanoglu, (1997 s51)

Örneğin, ozanlar Hz. Hasan’ın zehirlenerek şehit edilmesine sıkça telmih yapmışlardır. Zehirlenme olayı çoğunlukla, “Ağrı verme” şeklinde ifade edilmiştir. Duvâzlarda Hz. Hasan’ın zehirlenmesi ile Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehadetinin bir arada ifade edilmesine sıkça rastlanmaktadır.

Şah Hasan'a ağı verdi Mûaviye
Mu'min olan Ehl-i Beyt-i tanıya
Kerbelâ'da İmam Hüseyin hani ya
Zâhır Batıncümlesine bir geldi. Kul Hasan (Ergün, 1946a: 74). (İyiyol, 2013 s23)

Cem'de Zakir

Cem içerisinde saz ve söz birliktedir. Alevilerin büyük saygı ve sevgi beslediği yol ulularının ve yola ilişkin kuralların işlendiği Şah Hatayı, Pir Sultan ve Kul Himmet gibi ozanların deyişleri Dede veya Zakir/aşık tarafından saz eşliğinde söylenir. Saz/söz, Alevilerce “telli Kuran” olarak adlandırılır. Sözlü geleneğin hakim olduğu bu topluluklar, yola ilişkin bilgi gereksinmelerini, kitaplardan veya belli eğitim kurumlarından değil, saz ve söz birlikteliğinin ön planda olduğu bilgili büyükler ve pirlere sağlamaktadırlar. (ACAR, 2008, s43)

Cem Töreni, “On İki Hizmet” denilen ve mutlaka yerine getirilmesi gereken işleri kapsayan bir kurallar bütününe göre işler.

1. Mürşid, Hacı Bektaş'ı temsil eder.
2. Rehber, sulûk edecek, Tarikate girecek olanlara yardımla görevlidir.
3. Zâkır (Sazandar ozan). Saz çalar ve nefesleri okur. Bir ya da daha çok Zâkır bulunabilir.
4. Farraş (Süpürgeci), Selmân-i Pâk'i (Selmân-i Fârsi'yi) temsil eder. Yeri, Kırklar Bezmi'nde Selmân-i Fârsî'nin aldığı yeri karşılamaktadır. Bu hizmete Selmân hizmeti adı da verilir.
5. Çırağcı (Delilci), muhlara bakmakla görevli olan,
6. Pervane (Pazvand, Kapıcı), Yabancıların Meydan'a girişlerini önlemek ve giriş kapısını gözlemekle görevli olan,
7. Gözcü (Gözetici), Törenin konulmuş düzene göre akışından sorumlu olan görevli. Öbürleri arasında, içkinin fazla kaçırılmasından da sorumlu olmalıdır.
8. Sofradar (Sofracı), Yemeklerden sorumlu olan,
9. Meydancı, temizlikçi.
10. Şaka (Dolıicu), Hüseyin'in ve yoldaşlarının şehadeti anılırken içilen suyu
11. İbrikçi (İbrikdar), ceme katılanların ellerine gülsuyu dökmekle görevli bulunan, dağıtmakla görevli olan,
12. İzinci (Ayakçı), Ayakkabıları kaldırmak ve koymakla görevli olan kişi. Bu On İki Hizmet şunlardır (Melikoff, 1999 s262)

Günümüzde, büyük kentlere taşınmış olan cem evlerinin, köylerdeki fonksiyonunu birebir yerine getirdiği söylenemez. Cem evleri kentlerde bir takım değişikliklere uğramıştır. Öncelikle cem evleri sabit bir mekân olarak yapılmıştır. Bazı cemler düğün salonlarında yapılmakta, ceme katılanlar ise sandalyede misafir gibi oturmaktadırlar. Köylerdeki cemleri referans alan katılımcılar için bu mekân değişimi, dinî tatmin için olumsuz bir durumdur. Ayrıca, Muharrem ayının sonunda yapılan Aşure cemleri de bireyin dinî duygularını tatminden ziyade, dernek ve vakıfların gövde gösterisi görünümündedir. Saha çalışmamız esnasında, Muharrem ayının sonunda kapalı spor salonlarında beş-on bin kişinin katıldığı Aşure cemleri organize edilmiştir. Bu cemlerde, Alevîler dinî bir katılımcıdan çok izleyici topluluğu görünümünde idiler. F. Bozkurt'a göre, kentlerde yeniden kurulan cem evleri, cem töreninin ruhuna uygun düzenlenmelidir. Cem, katılanları izleyici durumundan kurtarıp, bizzat katılabildiği rol alabildiği bir tören durumuna getirilmelidir (Bozkurt, 2000: 147).

Türkler İslamiyet'e yeni girdiklerinde, ilahiler ve şiirler okuyan, Allah rızası için halka iyiliklerde bulunup onlara dünya ve ahiret saadeti yollarını gösteren dervişleri, eski inançlarındaki kutsal kabul ettikleri ozanlara benzeterek sevgiyle kabul etmişler, onlara

bağlanmışlardır. Böylece, eski ozanların yerini, ata ve baba ünvanlı dervişler almıştır. Nitekim Hazreti Peygamberin sahabelerinden sayılan Arslan Baba ile Korkut Ata ve Çoban Ata bu dervişlerdendir.(Koprulu, 1991 s19)

Belli düşüncelere bağlı olan Alevi-Bektaşî şiirinde yer alan konular: Ali sevgisi, Kербela olayından duyulan derin üzüntü, inanç katılığını yerme, bu katılığa karşı çıkıp direnme, içinde yaşanan dünyaya bağlanma, şeriatın acımasızlığını yerme, alaya alma, içkinin etkinliği, On İki İmam'a duyulan saygı, yeryüzünde süregiden düzensizlik, eğrilik, doğruluktan kaçış, erdemsizlik, anlamsız yasaklar, mutluluk kutluluk özlemi gibi konulardır (Eyüboğlu, 1991 s34)

Seyit yöre çalışmasında, Alevi- Bektaşî kültüründeki şiir ve musikinin ana özelliğinin edebî, dinsel ve kültürel temelli formlar olması ve bunların deyiş, nefes, nâ't, mî'raclama, tevhîd ve mersiye olduğunu ifade eder. Alevi-Bektaşî kültürünün edebî ve müziksel eserlerinin , 13. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar oluşturulduğu, o tarihten günümüze kadar çoğunlukla var olan eserlerin tekrarlandığı söyler. Yani çok fazla yeni eserin ortaya çıkmadığı, sonradan yazılan eserlerin ise, sosyal, siyasi ve güncel konulara değindiği veya popülerlik içinde olduğu ifade eder. (Yöre 2011 s220)

İnanç, İbadet ve Ahlak eğitiminde Ozan/Zakir/Aşıkların rolü

İnanç, İbadet ve Ahlak eğitiminde de Ozan/Zakir/Aşık çok önemli rol üstlenmiştir. Prof. Dr. Osman Eğri Alevi-Bektaşî inanişinde bu üç eğitimi alanını velayetnameler, erkannameler, buyruklarda, icazetnamelerde nefes ve şiirlerde incelemiştir. Aşık/Zakir/Ozanlar, Alevi-Bektaşîlikteki İnanç, İbadet ve Ahlak eğitimini günümüze ulaştırmıştır. Yedi ulu ozan, Yunus Emre gibi aşıklar kendi üslupları ile bunu aktarmışlardır. Örneğin Yunus Emre Tevhid inancını aşağıdaki dizelerle aktarmış. “Bektaşî şairlerinin çoğu, tekke ve dergah hayatını bizzat yaşayarak yakından tanıyan kimselerdir. Dervişlerin olgunlaşma süreçlerindeki engelleri, ve imkânları her gün, her saat gözlemlemektedirler. Bu gözlemler çoğu zaman onlarca yıl almaktadır ve pratik değeri bulunmaktadır. Aşıklıktan dervişlik konumuna yükselmiş olan Bektaşî şairleri, bu tecrübe ve birikimlerini nefes ve şiirlerine aynen yansıtılmışlardır.” (Eğri 2013 s212)

Yağar karları eriten
Akar suları kurutan
Topraktan Adem yaratan
Ol süphanallah değil mi?
Yunus emre divanı s. 152

Yedi ulu ozandan biri olan Yemini Hazreti peygambere Cebrail'in vahiy getirdiğini şu beyitlerde ifade etmektedir. Bu beyitlerle birlikte Yemini, Allah, Peygamber ve Meleklerle imanı da vurgulanmış.

Meğer Cebrail ol dem hazır oldu
Ki Hakk'dan Ahmed'e vahy geldi
Eriştirdi Rasul'e Hak şelamını
Ne emrolduysa arz etti tamamın
(Ozen, s52)

Seyyid nesimiye göre “edeb”e aykırı olan kötü huy ve davranışlar, “insan”a yakışmamaktadır. Allah insanın yüzünü “edeb”le yaratmıştır. Fatiha Süresi'nin anlamı edeb'tir.

Edebdir vech-i insanda müşavver
Aceb kudret aceb nu-u mütahher
Edebdir mani-i seb-i mesanı
Salat ansız dürüst olmaz mukarrer
(Kürkçüođlu 1973)(Eğri, 2013 s217)

Aşık/Zakir/Ozanlar, saz ve sözleriyle Ahlak ve Edep eğitiminde de bulunmuşlar. “İnsanların kibirlenip böbürlenmelerinin ahireti unutup iyilik yapmayı ihmal etmelerinin en büyük sebebi olarak; makam, mansib, mal, mülk ve şöhret gösterilmiştir. Seyyid Nizamođlu, talip ve dervişleri, bu tür geçici heveslere kapılmaktan sakındırmakta için şu dörtlükleri söylemiştir”.

Manasip devlet deyu yelme
Atlaslar giyip kurulma
Aç gözünü gafil olma
Çehennem'den bir koz imiş

Dünyayı yiđip ni'dersin
Onu sonu bırakıp gidersin
Seninle bile gidecek
Beş altı arşın bez imiş
(Özmen 1995) (Eğri, 2013 s218)

Günümüzde Aşıklık/Zakirlik/Ozanlık, müessesinin durumu

Aşıklık kurumu günümüzde geleneksel çizgisini devam ettirdiği gibi, kentli ve eğitimli olan gençler bağlamaya ilgi duymakla beraber, cem ve muhabbet ortamında yetişmedikleri için aşıklığın getirdiği üslup ve edep noktasında tam temsil etmedikleri gözlenmiştir. (Dedekarginođlu, 2010 say56)

Köyden kente göçle büyük şehirlerde köy ve kent kültürü iç içe yaşamaya başlamıştır. Köyden şehre gelip büyük şehirlerde tutunma uğraşı veren insanların sıkıntıları, ikilemleri, âşığın şiirine konu olarak aşıklık geleneğinin konuları yeni bir boyut kazanmaya başladı. Ortaya kentte yaşayan, kent ortamında halkın kaynağından yararlanan, geleneğe yeni açılımlar sağlayan yeni bir âşık tipi ortaya çıkmıştır. Günümüz âşıkları günümüzde gelenekten kopmaya başladılar (Artun, 1996:11-25)

Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüne özgü olarak varlığını sürdüren ve müzik eşliğinde seslendirilen unsurlardan biri de bazı şiir formlarıdır. Bu formlar, öncelikle şiir olmasından dolayı, çalışmalarda sadece edebiyat alanı içerisinde incelenmiş olsa da, Alevi- Bektaşî inanç ve kültürünü güçlü bir araç olarak temsil eden (representation) müzik, aynı zamanda bu şiir formlarını da var eder. Alevi- Bektaşî kültürünün müziksel eserleri, günümüzde konser salonu gibi birçok mekânda, geleneksel otantisitesi dışında popüler bağlamda bir gösteri olarak da sunulur. Yani, aslında inançlarını kendi içinde yaşamaları bağlamında daha kapalı olan Alevi-Bektaşî geleneğinin müziksel görünümü, inanç uygulamasının dışında, popüler bir temsilîyet olarak da ortaya çıkar. (Yöre, 2011 s220)

Bektaşî şiiri, başlangıcından günümüze kadar belli bir çizgi üzerinde yürümüş, kendine özgü niteliklerini korumuştur. Yaklaşık yedi yüzyıllık bir dönemi kapsayan bu şiirin yazılı kaynaklara göre, dört yüzün üzerinde ozanı vardır”. (Eyüboğlu, 2000 s551)

Günümüz şartlarında Aşık/Zakir/Ozanların, yetişmesi

Usta-çırak ilişkisi içerisinde, muhabbet ve cem ortamlarında yetişen Aşık/Zakir/Ozanların, şehirleşme ve göçle birlikte uygun ortam oluşturmaları en büyük sorunu teşkil ediyor. Babası Aşık Büryanı gibi kendisi de günümüzdeki en önemli Alevi ozanlarından birisi olan, “Unesco tarafından 2010 yılında yaşayan insan hazinesi ödülüne” layık görülen Dertli Divani nasıl yetiştiğini “Gözümü açtım, 5-6 yaşlarımdan itibaren babamın dizinin dibinde muhabbet ortamlarında Arif, Kamil, Aşık, Sadıkların içinde yetiştim. Çocukluğumda hatırlıyorum gece 1'lere kadar muhabbetler olurdu, Seyit Nesimi, Pir Sultan Abdal, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Fuzuli, Yunus Emre gibi Ulular ve Pirlerin deyişleri, nefesleri icra edilir, ne anlama geldiği ve batını anlamları muhabbet konusu yapıldı. Çocuk yaşta çok fazla bir şey anlamadığımı sanırdım ama hepsi kulağımda küpe olarak kaldı, bilinç altıma yetişti. Erişkin çağa geldiğimde ne kadar şanslı olduğumu sonradan fark ettim. Babam, 27 yaşımdayken hakka yürüdü, o döneme kadar ne aldysam babamdan aldım. Sonrasında tabi Hacı Bektaş dergahı Postnişini, “devri daim olsun” Feyzullah Ulusoy ve Veliyettin Ulusoy pirimizden dergah adabında bilgiler edindim ve kendim ne katabildim kendimi ne kadar geliştirebildiysem” ifadeleriyle özetliyor. 13-19 Kasım 2015, Zaman France

Dertli divani, günümüzde Alevi-Bektaşî kültürünün eskiye oranla kendi inanç ve kültür özelliklerini koruma noktasında geleneksel yöntemlerden uzak kaldığı görmüş, bu sebeple yeni bir yöntem geliştirmiş. Farklı ülke ve şehirlerde yaşayan Alevi-Bektaşî gençler için kültürü buldukları mekana taşıyor. Özellikle Avrupa'da kurduğu Mekteb-i İrfan okullarıyla bu kültürün yaşatmaya çalışıyor. Divani “Son 3 yılda Fransa'da 5 noktada, Türkiye'de 2 noktada, Belçika ve Hollanda'da 2 noktada olmak üzere toplamda 14 muhabbet grubu oluştu bu gruplarda 30-40 kişilik gençlerle birikimlerimi paylaşmaya çalışıyorum. Kısacası mektep, okul, irfan, ilim Alevi-Bektaşî- Kızılbaş inancı ve inandığımız değerlerle ilgili bildiklerimizi ve yaşamımızı aktarmamız konusunda bu muhabbeti yapmaya çalışıyoruz” ifadeleriyle günümüz şartlarında kültürün devamı için bir yöntem geliştirmiş olduğunu görüyoruz.

Sonuç

Alevi-Bektaşî inancının geçmişten günümüze kültür ve inanç aktarımını yoğun olarak sözlü edebiyat üzerinden aktardığını gözlemliyoruz. Din, ibadet, ahlak, edeb, erkan, yol ve yaşayışa dair birikim ve üretilenler sözlü edebiyat üzerinden nesillere aktarılıyor. Sözlü edebiyat aktarında en büyük görevi dedelerle birlikte Aşık/Zakir/Ozanların, yapıyor. Saz/Bağlama da bu inanın aktarılmasında Aşık/Zakir/Ozan'ın, en büyük yardımcısı, olmazsa olmazı durumunda hatta Alevi-Bektaşî toplumunda kutsiyet atfedilmiş. Aşık/Zakir/Ozanların, usta-çırak ilişkisi içerisinde daha çok kırsal veya küçük yerleşim alanlarında yetişme imkanı buluyorlar. Alevi-Bektaşî toplumun şehirleşmesi ve göçle birlikte birliktelik ve sosyal kontrol azalmış, dede ve Aşık/Zakir/Ozanların, toplum üzerinde etkisi azalmıştır. Aşık/Zakir/Ozanların, yetişme ve ortamında sınırlandırıldığı için inanış ve kültür aktarımında problemler yaşanmaktadır. Kültür veya inanın nesillere aktarımı için günümüzde ferdi olarak bazı çıkış yolları aransa da soruna henüz çaplı ve yeterli çözüm bulunamamıştır.

Kaynakça

- ACAR Feramuz, (2008); Danimarka Alevi Bektaşî inanç esasları, DABF bağlı kurul, 43.sayfa
- ARSLANOĞLU, İbrahim. (1997) İstanbul; Kul Himmet,: Ekin Yayınları. 51. Sayfa
- ARTUN Erman 1996, KKTC “Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekatı”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, C.2, Sayı.4,
- ATLI, Ahmet (2005) Ankara Türk Din Musikisinde Bektaşî Nefeslerinin Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi A. Ü. Sosyal Bil Enstitüsü
- DABF (2008) Danimarka: Alevi Bektaşî inanç esasları DABF bağlı kurul.
- DEDEKARGINOĞLU Hüseyin 2010 Dünkü ve Bugünkü Alevilik Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 56
- DEMİR, Sevgi (2009) İstanbul; Cem Evlerinde Cem Erkânî, Ritüeller ve Müzikal Formasyonlar Üzerine Analitik Karşılaştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,. İ. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EGRI Osman (Ocak 2013) İstanbul ; Alevi Bektaşî yolu, Hak Muhammed, Ali, Ufuk yayınları, sayfa 8
- EGRI Osman (Ocak 2013) İstanbul ; Alevi Bektaşî yolu, Hak Muhammed, Ali, Ufuk yayınları, sayfa 212
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. (1991). İstanbul Alevi Bektaşî Edebiyatı. İ34.sayfa
- EYUBOĞLU İsmet Zeki 2000, İstanbul Bütün yönleriyle Bektaşîlik, s551
- IYIYOL Fatih (2013) 24.sayfa) (ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE DUVÂZLAR-DUVÂZİMLER
- IYIYOL, Fatih (2013) Alevi Bektaşî geleneğinde Duvaz İmam,Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi, cilt 6 sayı 27 Sayfa 21
- KOPRULU Fuad, 1991 Ankara; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, s. 19.
- KUL Hasan (Ergün, 1946a: 74). duvaz Bektaşî Şairleri ve Nefesleri I-II, İstanbul: Maarif Kitaphanesi
- KURKCUOĞLU, Kemal Edip, 1973 İstanbul; (Seyyid nesimi divanından seçmeler M.E.B YayınlarıMELIKOF İrene 1999 İstanbul, Efsaneden Geleceğe Hacı Bektaş, Cumhuriyet Kitapları
- OKAN, Murat (2004) Ankara; Türkiye’de Alevilik (Antropolojik Bir Yaklaşım), İmge Kitabevi, s 68
- OZUDOGRU, Özgür Savaş (2011) Alevilik Araştırma Dergisi 1.sayı. Uluslararası hakemli bilimsel akademik süreli yayın
- OZEN İsmail, 1995 Ankara Alevi Bektaşî şiirleri antolojisi ç2 s.52-100 Saypa Yayın Dağıtım
- OZEN İsmail, Alevi Bektaşî şiirleri antolojisi ç2 s.52-100 YEMİNİ Faziletname,
- REMZİ kaptan 23. Sayfa (Alevi duaları gülbanklar,
- TAŞGIN, Ahmet (Temmuz- Ağustos 2002): “Ayet ‘ten Nefese: Alevi -Bektaşî Edebiyatında Dönüşüm”, Yol Dergisi, 18, 28-43.
- TIRYAKI, Recep (2013) İstanbul: 100 Soruda Alevilik Bektaşîlik? Şahı Meradan yayınları
- TURAN, Metin, (Ocak 2009) Ankara Alevi ve Bektaşî Kültüründe Aşıklar ve Nefesler”
- UZUM, İlyas (2009) İstanbul Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik. İslam Araştırmalar Merkezi yay. S 7
- YORE Seyit 2011 Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi sayı 60, sayfa 220
- ZAMAN Suleyman (Eylül 2013) Alevilik Temel Dersleri Cilt 1/ 78.sayfa
- ZAMAN France 13-19 Kasım 2015 Sayfa 9
- ZELYUT, Rıza. (1990) İstanbul, Hacı Bektaş Veli, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A. S.

Görüşmeler

Dertli divanı: (2010 yılında Unesco tarafından “yasayan İnsan Hazinesi” ödülüne layık görülen Alevi-Bektaşî Ozanı) Kasım 2015